

BYREGNSKAP

ARBEIDSFELT OG ORGANISASJON

Rentekammeret hadde ansvar for oppebørsel av statens inntekter og revisjon. Underliggende embeter og institusjoner, som fogder og stiftamtstuer, sendte sine regnskaper hit for revisjon. Men Rentekammeret reviderte også bl.a. regnskapene for *statens inntekter* av byene, dvs. byregnskapene.

I byene var innkrevingen fordelt på flere myndigheter: byfogd, magistrat og i en periode egne konsumpsjonsforvaltere. De hadde ansvar for å utarbeide sine respektive regnskaper og sende dem inn til Rentekammeret.

Byregnskapene ble ikke revidert i ett enkelt renteskriverkontor, men fordelt etter topografi. Det vil si at byregnskapene fra byene sønnafjells, som f.eks. Christiania, stort sett ble revidert i Sønnafjelske renteskriverkontor, mens byer som Bergen og Trondheim ble revidert i de(t) nordafjelske kontor(er).

I renteskriverkontoret ble byregnskapet med alle vedlegg gjennomgått. Revisor skrev sine merknader (antegnelser) til regnskapet som ble sendt tilbake til regnskapsavlegger. Etter å ha mottatt svar på disse merknadene, utarbeidet revisor en sammenfattende desisjon som sammen med det øvrige regnskapsmaterialet skulle forelegges og underskrives av kollegiets medlemmer. Deretter utarbeidet renteskriverkontoret kvittansen, som besto av en formell kvittering og en regnskapsekstrakt i to eksemplarer. Det ene av disse ble sendt til regnskapsavlegger og det andre ble arkivert sammen med regnskap, antegnelser og vedlegg.

Fra 1772 fikk Rentekammeret også ansvaret for å revidere regnskapene for de *kommunale* inntektene av byene. I 1800 ble oppgaven overført til Danske Kanselli, der det ble opprettet et eget revisjonskontor.

AVLEVERT ARKIV

Byregnskapene utgjør ca. 46 hyllemeter og dekker perioden 1602-1815.

Byregnskapene kan deles inn i tre hovedkategorier:

a. **Forskjellige skatteregnskap (kontribusjonsregnskap)**

Byskatten ble inntil 1680 betalt med et fast beløp, og det ble dessuten betalt en grunnleie til staten. Mellom 1680 og 1762 var skattene (med unntak av konsumpsjonsskatten) ekstraskatter som ble skrevet ut med hjemmel i særskilte kongelige påbud for hver gang, som f.eks. parykk- og skoskatten i 1711 og prinsessestyren 1749. Fra og med ekstraskatten i 1762 (den ble gjort frivillig fra 1772) kom det etter hvert faste årlige skatter.

Ekstraskatten 1762 var en skatt på alle personer over 12 år. Rangskatten ble innført i 1764, prosentskatten eller embetskatten (av embetsmennenes lønn og embetenes inntekter) fra 1768 og 1/4 % skatten i 1781. Andre faste skatter var bygningsskatten 1802 som ble fastsatt på grunnlag av bygningenes areal, inntektskatten 1810 og ildstedsskatten 1812 som bl.a. inneholder opplysninger om størrelse på rom som var forsynt med ildsted.

b. Sikt- og sakefallsregnskap

Dette er regnskap for alle bøteinntekter som ble innkrevd av byfogden. De eldste regnskapene er fra Bergen i 1602.

c. Konsumsjonsregnskap

Forordning 8. november 1680 bestemte at det skulle betales konsumsjonsavgift av bestemte varer som ble innført og forbrukt i byene. Samtidig ble det også lagt skatt på tjenestefolks og håndverkssvenners lønn (folkelønnskatt) og en egen kopulasjonsavgift i forbindelse med inngåelse av ekteskap. Egne konsumsjonsforvaltere hadde ansvaret for innkrevningen. Fra slutten av 1680-åra ble innkrevningen forpaktet bort til private slik at regnskapene først og fremst gjelder avgifter for bortforpaktningen. Da det offentlige fra 1779/1780 igjen overtok innkrevningen, ble regnskapsrevisjonen lagt til Generaltollkammeret, se katalog 1151/03. Serien av konsumsjonsregnskap i byregnskapene dekker perioden ca. 1680-1705.

I det enkelte byregnskap vil det i flere tilfeller også finnes materiale angående enkelte andre byer/ladesteder. Det gjelder først og fremst for følgende:

<u>By/ladested</u>	<u>Se også</u>
Bragernes	Kristiania
Strømsø	Kristiania og Bragernes
Holmestrand	Tønsberg
Kragerø	Skien
Moss	Fredrikstad
Flekkefjord	Kristiansand
Farsund	Kristiansand
Mandal	Kristiansand

Regnskapene for de kommunale inntekter av byene fins i Danske Kanselli, Revisjonskontoret for kjøpstadsregnskap (1772-1812), se katalog 1121/02. I Rentekammeret, Realistisk ordnet avdeling, Skattevesen fins en del materiale vedrørende byenes skatter, se katalog 1142/01. Skatteregnskap 1762-1812 og sikt- og sakefallsregnskap for Kongsberg fins i Rentekammeret, Bergverksregnskap, Kongsberg Sølvverk, se katalog 1149/03.

Det er laget spesialkataloger for ekstraskatten etter forordning 21. februar 1711 (katalog 1145/52) og ekstraskatten etter forordning 23. september 1762 (katalog 1145/51).

LITTERATUR

Håndbok for Riksarkivet, Oslo 1992, s. 61-62.

SKATTER OG ANDRE ØKONOMISKE PÅLEGG ANGÅENDE BYENE 1660-1814

Vi har nedenfor lagd en liste over skatter og andre pålegg som er spesifisert i katalogen som egne regnskap (f.eks. krigsstyr 1712-1721). For øvrig viser vi til katalog 1145/01 Rentekammeret, Fogderegnskap ca. 1661-1810 for en mer utførlig liste over skatter og pålegg ca. 1660-1814.

I oversikten nedenfor er det som regel gitt henvisninger til hvor man kan finne de skattebrev mv. som er nevnt. Det gjelder også tilfeller hvor det vises til ett bestemt alminnelig skattebrev.

Følgende trykte verk og samlinger med lover, forordninger, reskripter, resolusjoner mv. er benyttet ved utarbeidelsen av denne oversikten:

1613	= Forordninger, Placater m.v. 1613-1814 (innbundet serie i Riksarkivet av samtidige trykte forordninger)
For.	= Kongl. May Allernaadig. Forordninger som ere udgangen effter Høyloflig Christianij Quartj Recess Ao. 1643. Og saa fremdeles indtil Ao. 1675, 1643-1813, 32 bd.
Love	= Love, Anordninger, Kundgjørelser, Plakater m.m., 1815-1876, 21 bd.
NRR	= Norske Rigs-Registranter, bd. I-XII.
Schou	= J. H. Schou: Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og aabne Breve ..., 1670-1813, bd. I-XVIII + registre
Vogt	= P. og J. H. Vogt m.fl.: Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.m. der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, 1814-1876, 25 bd.
WB	= F. A. Wessel Berg: Kgl. Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813, bd. I-IV.

De enkelte skatter og pålegg

¼ -% skatt av hus og fast eiendom

I skattebrev 31. mai 1781 (For. 1781 s. 72-74) blir det lagt ¼ % skatt på alle kapitaler som ifølge pantebøkene hefter på hus og fast eiendom i byene og på landet. Det er utlåner som skal bstride skatten. Hvis låntaker utreder beløpet, skal dette avkortes i rentene. Skattebrevet skal gjelde fra 1. juli 1781 til ny beskjed kommer. Ved forordning 16. august 1786 (Schou IX s. 314-324) opprettes Den kongelige Kredittkasse for Danmark og Norge. Etter forordningens § 13 fritas lån i Kredittkassen fra ¼ % skatt. I forordning 6. juni 1811 (For. 1811 s. 124-128) bestemmes det at ¼ % skatten skal oppheves fra 1. juli 1817. Allerede ved skatteloven 1. juli 1816, § 2 (Love 1815-1817, 1816 nr. 22) ble ¼ % skatten opphevet. Ifølge skatteloven var ikke skatten innkrevd etter 1. januar 1813. Skatten kan omtales som ¼ % skatt av obligasjoner.

½ % skatt

Ved skattebrev 8. februar 1810 (For. 1810 s. 46-54) blir det utskrevet en skatt som skal betales av fast eiendom i byene og på landet hver gang den blir overdratt til ny eier ved salg eller arv, men ikke ved makeskifte. Av øvrig eiendom, det være seg rede penger, skip,

effekter, løsøre etc. skal det betales hver gang eiendommen overdras ved arv, testamentarisk gave eller makeskifte. Avgiften skal også betales av de arvinger som etter forordning 12. september 1792 (For. 1792 s. 176-182) skal svare 4 % avgift. Når leilendingsjord blir overtatt av ny leilending, skal det betales en avgift beregnet ut fra matrikkelskylden, men eindommer på under 5 lispund tunge eller tilsvarende er fritatt.

Utfyllende bestemmelser om kapitalisering av årlige avgifter er gitt i plakat 5. mai 1810 (For. 1810 s. 146-147) og om utlikningen i plakat 24. april 1811 (For. 1811 s. 57-58). ½ % skatten ble opphevet ved skatteloven 1. juli 1816, § 3-7 (Love 1815-1817, 1816 nr. 22).

Brannstyr (til København) 1729-1731

Ved skattebrev 21. desember 1728 (For. 1728 s. 101-104) skrives det ut en brannstyr i byene og på landet i Danmark og Norge. Skattepliktige er alle unntatt de rammede i København, bøndene og militære som lever av sin gasje. Skatten gjelder fra 1. januar 1729 og ut 1731. Hver skatteyder skal årlig betale tre ganger så mye som satsen til Viborgs brannstyr.

Bygningsavgift, se Jordavgiften 1802 og Ny bygningsavgift

Byskatt (alminnelig byskatt, ordinær kontribusjon mv.)

Påbud om byskatt er funnet i alminnelig skattebrev 1655-1656, 1659-1660 (NRR), 1669, 1670, 1680. Videre er det funnet skattebrev utstedt til enkeltbyer. Det gjelder skattebrev for Christiania 1654-1660, 1662, 1663, og skattebrev for Bergen 1662, 1665-1668, 1670.

I de (alminnelige) skattebrev til byene i tidsrommet 1655-1656, 1659-1660 ble hver by pålagt et bestemt beløp i byskatt. Skatten skulle fordeles slik at enhver betalte etter sin formue, handel og næring. Utlikningen skulle foretas av byen selv. Videre skulle hver kjøpsvenn betale 3 riksdaler (eller mer etter sin formue) og hver tjenestedreng 1 riksdaler.

1662-1680: Etter skattebrev for Christiania 22. mars 1662 (RK, Byregnskaper, E1 Kristiania 1631-1663) skal det i byene innkreves en skatt på 1 % av verdien av hus, bygninger og eiendom i kjøpsteder. En tilsvarende avgift skal også beregnes av rentepenger. De som bor i leiehus skal betale etter den taksering som ble foretatt foregående år. Bindingsverkshus skal kun svare halv skatt. Skatteutlikningen skal foretas av lokale ligningskommisjoner. Regnskapsmaterialet tyder på at skattesystemet i hovedsak forble uforandret de påfølgende år. I alminnelig skattebrev 1681 sies det at byenes ordinære byskatt skal opphøre.

Båtmannsskatt (påbud) 1700 og 1710

Båtmannsskatten ble bare lagt på byene. Hver by ble pålagt å utstyre et gitt antall båtsmenn, bartskjærere og trompeterer. Kostnadene til dette ble utlignet på byens innbyggere. Båtmannsskatten i 1700 ble angitt i ordre fra Generalkommissariatet av 31. 12 1699 (som anga antallet) og 3. februar 1700 (som anga beløpet). I 1710 utstedte Rentekammeret (sønnefjelske kontor for byene i sitt distrikt og nordafjelske kontor for byene i sitt distrikt) en ordre av 8. mars 1710 der hver enkelt bys skattebeløp ble angitt. For hver båtsmann skulle det betales 24 riksdaler, for bartskjæren 40 riksdaler og for trompeteren 32 riksdaler.

Ekstraskatt (atskillige ekstraordinære påbud) 21. februar 1711, se Folkeskatt, parykkskatt, skoskatt og vognskatt

Ekstraskatt (atskillige ekstraordinære påbud) 23. august 1743, se Formueskatt, hesteskatt, koppskatt og vognskatt

Ekstraskatt (påbud) 31. oktober 1757

Ved forordning 31. oktober 1757 (For. 1757 s. 121-128) skrives det ut ulike ekstrapåbud.

1: Av jordegods skal det betales en avgift av landskylden som utliknes etter regionale prisforhold på landskyldvarer. Unntatt er grevenes og friherrenes privilegerte gods, adelige setegårder, preste- og kapellangårder, presteenkeseter (ett skippund tunge av inntil et enkesete pr. prestegjeld), sorenskrivergårder (2 skippund tunge) samt virkelig øde gårder av kronens gods og gods som det allerede er bevilget avtak på.

2: Av kongs- og kirketiender i privat eie skal det betales 8 skilling pr. tønne korn osv. hvis eieren selv oppebærer nettoinntektene. Hvis eieren bortforpakter tienden, skal det betales 5 % av forpaktningbeløpet. Av tiender i Jæren og Dalane fogderi skal det betales 5 % av siste års inntekt.

3: Alle sivile, geistlige og verdslige betjenter med gasje eller pensjon av kongens kasse skal betale en avgift av inntekten (inklusive sportler mv.). Av inntekt inntil 100 riksdaler betales 1 riksdaler hver termin, av inntekt på 100-200 riksdaler betales 2 riksdaler og av inntekter over 200 riksdaler betales 5 % av inntekten. Fritatt er pensjonister og andre som tjener under 50 riksdaler i året.

4: De som har geistlige og verdslige embeter, men ikke har gasje eller pensjon av kongens kasse, skal hver termin betale 5 % av nettoinntektene av jordegods, tiender og andre inntekter. Unntatt er domkapitlene og geistlige under domkapitlet i Bergen.

5: Domkapitlene skal betale et beløp som varierer fra domkapitel til domkapitel.

6: Innehavere av en del ulike bestillinger er inndelt i seks klasser som skal betale faste beløp pr. termin.

7: De som har benådnings i form av tiendefrie sager (utenom bygdesager), jordegods, reduksjon i toll eller tiende mv. skal til hver termin betale 5 % av benådningens verdi.

8: Rangspersoner som ikke nyter gasje eller pensjon og som ikke kommer inn under pkt. 1-2 skal betale i henhold til sin rangsklasse. Enker uten pensjon betaler halv avgift.

9: Kjøpstadsinnbyggere som ikke bruker borgerlig næring og som ikke kommer under post 6 eller 8 skal betale etter vilkår og inntøps som bestemt i brev til stiftamtmennene. Unntatt er militære, geistlige og sivile betjenter og pensjonister.

Ekstraskatt 23. september 1762

Ved skattebrev 23. september 1762 (For. 1762 s. 72-77) ble det utskrevet en ekstraskatt på alle personer som hadde fylt 12 år. I kjøpstedene skulle hver person betale 8 skilling i måneden. På landet skulle et tilsvarende beløp betales kvartalsvis. Skatten for skatteyttere som var for fattige til å betale skulle fordeles på resten av byen eller sognet. På grunnlag av opptatte sognemanntall skulle det lages fogderivise hovedmanntall. Månedlige av- og tilgangslister viste forandringer med hensyn til skatteyttere. Nærmere bestemmelser om av- og tilgangslister er gitt 11. desember 1762 (WB II s. 341) og 28. januar 1764 (WB II s. 366).

Ifølge skattebrevet 23. september 1762 skal militærpersoner ikke innføres i de vanlige manntallene, men føres separat. Unntaket gjelder ikke dimitterte offiserer og underoffiserer, og heller ikke de menige. Nærmere bestemmelser om manntallsføring av loser og militærpersoner er gitt 9. oktober 1762 (WB II s. 332) og 27. november 1762 (WB II s. 339-340). Ved skriv 8. januar 1763 (WB II s. 342-343) ble det bestemt at de sivile betjenter skal manntallsføre og oppebære skatten av en del av sjøetatens mannskaper. Tilsvarende bestemmelser for en del kategorier av offiserer i landetaten er gitt i skriv 14. april 1764. Ifølge brev fra Rentekammeret 20. november 1762 (WB II s. 338) skal finner og almuen i Finnmark være fritatt for ekstraskatten.

Nærmere regler om betaling for barn under 16 år, for fattige og for tjenere med lønn under 10 riksdaler i året er gitt i forordning 7. februar 1764 (For. 1764 s. 16-21) og forordning 2. april 1765 (For. 1765 s. 29-31). Ved anordning 3. juli 1767, § 2 (RK, Ekspedisjonsprot. 1759-1768, s. 921-925) ble ekstraskatten lagt som en heftelse på jord og grunn. Videre ble personer utenfor bondestanden pålagt en forhøyelsesskatt etter vilkår og stand (2 - 20 riksdaler i året).

Ved forordning 14. november 1772 (For. 1772 s. 119-121) ble ekstraskatten avskaffet både i kjøpstedene og på landet, mens rangskatten ble opprettholdt. I stedet ble det innført en frivillig avgift for de neste 6 år, regnet fra 1. januar 1773.

Embedsskatt (prosentkatt)

Ved skattebrev 14. mai 1768 (For. 1768 s. 54-57) ble det utskrevet en avgift av alle embetsmenn. Avgiften skal gjelde i to år regnet fra 1. juli 1768. De avgiftspliktige var inndelt i fem grupper med noe ulike utlikningsvilkår. Ved skattebrev 12. juni 1770 (For. 1770 s. 127-130) ble det bestemt at skatten, med noen mindre endringer, skulle fortsette fra 1. juli 1770. Prosentkatt av embetsinntekter ble opphevet ved skatteloven 1. juli 1816, § 1-14 (Love 1815-1817, 1816 nr. 22).

Folkeskatt, se Konsumpsjonsskatt

Formuesskatt

Ved forordning 23. august 1743 (For. 1743 s. 68-78) ble det utskrevet en skatt på 2 % av netto formue. Som formue regnes jordegods, tiender, bergverk, sagbruk, gårder, rede penger, utlånte midler, varer, effekter mv. Umyndige med formuer på inntil 1.000 riksdaler er fritatt. Det samme er kapitaler og oktroier med eksplisitt fritak.

Personer som får gasje eller pensjon av kronen skal også betale en andel av gasjen (inklusive "accidenter") eller pensjonen. Denne andelen skal avkortes i lønnen. Personer med inntekter inntil 100 riksdaler er fritatt. For personer med høyere inntekter øker skatteprosenten i takt med inntekten. Ingen skal imidlertid svare mer enn 20 % skatt pr. termin.

Personer uten formue skal i stedet for formuesskatt betale 2 % av sin inntekt, næring og bruk.

Frivillig gave 14. november 1772, se Ekstraskatt 23. september 1762

Hesteskatt (eller stallskatt), se Konsumpsjonsskatt

Hesteskatt

Ved skattebrev 2. april 1692 (For. 1683-1699 s. 787-793) ble det skrevet ut en skatt på 3 ort av hver hest eller hoppe i kjøpsteder og ladesteder. Vanlige folk var imidlertid fritatt. I skattebrev 1. desember 1699 (For. 1683-1699 s. 50-57) og 1. juni 1711 (For. 1711 s. 38-45) skrives det ut en hesteskatt på samme måte som i 1692. I skattebrev 23. august 1743 (For. 1743 s. 68-78) ble hesteskatten skrevet ut med 2 riksdaler av hver hest eller hoppe i stiftsbyene og med 1 riksdaler i andre byer. Fattige borgere som bruker hester til husbehov er fritatt.

Ildstedskatt

I skattebrev 17. januar 1688 (For. 1683-1699 s. 391-395), 5. februar 1689 (For. 1683-1699 s. 491-496), 15. februar 1690 (For. 1683-1699 s. 584-590) samt 2. april 1692 (For. 1683-1699 s. 787-793) ble det skrevet ut ildstedskatt. Skatten skal beregnes av alle ildsteder (skorsteiner, ovner, bryggekjeler m.m.) med unntak av de som tilhører vanlige bønder. Skattebeløpet varierte noe ved de ulike utskrivinger. Når setegårder var bortforpaktet, skulle forpakter og eier hver gi halv ildstedskatt.

Ved skattebrev 1. desember 1699 (For. 1683-1699 s. 50-57) og 1. juni 1711 (For. 1711 s. 38-45) ble det utskrevet en skatt på 4 mark av hvert ildsted. Var boligen bebodd av en familie, skulle maksimum fire ildsteder beskattes. Hvis den var bebodd av flere familier, var maksimumstallet seks ildsteder. Skatten skulle betales av beboer. Leieboere kunne kreve halve skattebeløpet refundert av utleier.

Ved skattebrev 6. mai 1812 (For. 1812 s. 147-157) ble det utskrevet en ildstedskatt av alle ildsteder i værelser, bryggerier, bakerier, smier mv. i kjøpsteder, ladesteder og utliggersteder. Skattebeløpet varierte med størrelsen på værelsene og antall ildsteder i disse. Skatten skal innkreves hos eieren, som så kan kreve erstatning hos leietaker. Unntatt fra skatt er offentlige bygninger, men ikke embetsboliger. Videre har almissemenn og arbeiderenker og pensjonister av bergalmuen på Kongsberg fritak. De som har innkvartert offiserer i minst tre vintermånedene får avkortning for den del av huset som brukes til innkvartering. Ildstedskatten etter forordning 6. mai 1812 ble opphevet med skatteloven 1. juli 1816, § 1-21 (Love 1815-1817, 1816 nr. 22). Ifølge skatteloven var denne skatten ikke innkrevd siden 1. januar 1813.

Innkommstskatt i 8 år

Ved forordning 8. februar 1810 (For. 1810 s. 40-46) ble det innført en alminnelig inntektsskatt som skulle gjelde i 8 år regnet fra 1. juli 1810. Skatten omfattet inntekt både av kapital, jordeiendom, hus og gård, embetsmenns lønn og pensjon og inntekt av bruk og næring i penger eller naturalier - også det man anvendte til eget underhold. Avgiften var 4 % av netto penge- og naturalieinntekter utover fribeløp som varierte for ulike grupper av skatteyttere. De skattepliktige skulle levere selvangivelser.

Nærmere bestemmelser om beregning av inntekstsskatten er gitt ved plakat 30. april 1810 (For. 1810 s. 141-143) og i promemoria 27. oktober 1810 (WB IV s. 890). Ved forordning 24.

april 1811 (For. 1811 s. 59-61) bestemmes det at 4 % av netto skal betales forlods av priser som etter kaperreglement 28. mars 1810 (For. 1810 s. 82-95) selges ved offentlig auksjon.

I forordning 6. juni 1811 (For. 1811 s. 124-128) oppheves den del av inntektsskatten som svares av jordbruk med virkning fra 1. januar 1811. Inntektsskatten ble opphevet med skatteloven 1. juli 1816, § 2 (Love 1815-1817, 1816 nr. 22). Det angis her at skatten ikke har vært innkrevd siden dette årets begynnelse.

Jordavgiften 1802

Ved forordning 1. oktober 1802 (For. 1802 s. 125-136) ble det innført en avgift på jord, tiender og kjøpstadhus som skulle gjelde fra 1. mars 1803. *Jordavgiften* skulle beregnes på all matrikulert og umatrikulert jord både på landet og i kjøpsteder. Også eiendommer som hadde fritak fra andre skatter og avgifter skulle pålegges avgift. Forordningen gir detaljerte bestemmelser om beregning av beskatningsgrunnlag og utregning av avgiften. Avgiften ble også lagt på tiender. Ved rentekammerpromemoria 14. mai 1803 (WB IV s. 413) fastslås det at husmannsplasser som er solgte, bortbykslede eller festet på livstid skal ansettes for seg, mens andre husmannsplasser skal beregnes under de gårder de hører til. Ved resolusjon 28. mars 1804 (WB IV s. 458) bestemmes at festningsverk og jord utenfor disse er fritatt fra jordavgiften.

I 1802 ble det også lagt en *avgift på hus i kjøpsteder, ladesteder og utliggersteder*, - men ikke i bergstedene. Det er gitt detaljerte bestemmelser om beregning av avgiften ut fra bygningenes art, grunnareal og verdi. I forordning 6. juni 1811, § 3 (for. 1811 s. 124-128) ble det bestemt at alle bygninger (med visse unntak) i kjøpsteder, ladesteder og utliggersteder som i henhold til forordningen 1. oktober 1802 skulle svare bygningsavgift dessuten skulle svare en tilleggsavgift på 16 skilling pr. 100 riksdalers verdi. Denne bygningsavgiften ble ved forordning 9. juli 1813 (For. 1813 s. 313-319) opphevet fra og med 1. januar 1813 og inntil videre.

Endringer i avgiftene ble gitt ved forordning 21. oktober 1803 (For. 1803 s. 152-153), forordning 6. juni 1806 (For. 1806 s. 39-40), forordning 8. april 1808 (For. 1808 s. 24-25), forordning 6. juni 1811 (For. 1811 s. 124-128) og ved forordning 6. mai 1812 (For. 1812 s. 147-157). Jordavgiften etter forordning 1. oktober 1802 og forhøyelse 6. mai 1812 ble opphevet med skatteloven 1. juli 1816, § 1-19 (Love 1815-1817, 1816 nr. 22).

Konsumpsjonsskatt (med familie- og folkeskatt, hesteskatt/stallskatt, kopulasjonspenger/vielsespenger)

Konsumpsjonen ble innført ved forordning 8. november 1680 (For. 1670-1683 s. 554-566) og var en avgift på ulike vareslag som ble innført og forbrukt i byene. Byene ble dessuten pålagt folkeskatt. Videre ble det innført kopulasjonspenger/vielsespenger. En del endringer ble gjennomført ved forordning 24. januar 1682 (For. 1670-1683 s. 726-739).

Kjøpstadskonsumpsjonen ble opphevet ved lov 7. august 1827, § 2 (Love 1827-1829, 1827 nr. 25) fra 1. januar 1828.

Konsumpsjon i byene: Dette var en omsetningsavgift på varer som ble innført til kjøpsteder og ladesteder. Avgiften skulle normalt betales av selger, men avgift av tiende- eller landskyldvarer skulle betales av mottaker. Bestemmelsene ble supplert av en rekke enkeltvedtak som påla avgift på nye varer, fritok varer fra avgift eller endret avgiftsnivået på enkeltvarer. Videre kom det en rekke reguleringer om oppebørsel og bortforpaktning av konsumpsjonen mv. Mer gjennomgående endringer i konsumpsjonsordningen i byene finner først sted helt på slutten av 1700-tallet og på 1800-tallet.

-Forordning 1. februar 1797 (For. 1797 s. 122-290) om toll og kjøpstadkonsumpsjon i Danmark og Norge.

-Forordning 21. oktober 1803 (For. 1803 s. 153-155) om tillegg til toll og konsumpsjonsavgiftene i Danmark og Norge - hvor kjøpsteds- og landkonsumpsjonen forhøyes med 12,5 %.
-Forordning 6. juni 1806 (For. 1806 s. 39-40) for Danmark og Norge der toll og konsumpsjonsavgiften etter forordning 21. oktober 1803 forhøyes med ytterligere 12,5 % av det opprinnelige beløp.
-Forordning 23. oktober 1811 (Schou XVII s. 788-797) der kjøpstadskonsumpsjonsavgiften er nærmere bestemt.

Skatteloven 7. august 1827, § 2 (Love 1827-1829, 1827 nr. 25) opphever konsumpsjonsavgiften i byene med virkning fra 1. januar 1828.

Folkeskatt i kjøpsteder og ladesteder: Folkeskatten i byene ble likt utskrevet i de to skattebrevene fra 1680/1682. Skatten i byene er i hovedsak samsvarende med skatten på landet, men med noe annerledes satser. Nøyere bestemmelser om folkeskatt i byene er gitt i resolusjon 23. august 1777 (WB II s. 731). Avgiften ble fjernet ved forordning 1. februar 1797, § 21 (For. 1797 s. 122-290).

Hesteskatt/stallskatt: Forordningen 1680 pålegger hesteskatt på alle familier som omfattes av konsumpsjonsskatten. De skattepliktige skal betale 3 mark dansk pr. termin, uansett hvor mange hester de har. Bestemmelsen gjentas i forordningen 1682.

Kopulasjonspenger/vielsespenger: Ved forordningene om konsumpsjonsskatt 1680/1682 ble det innført en avgift som skulle betales av brudgommen ved ekteskapsinngåelse, men med sosialt varierende satser. Unntatt er soldater, båtsmenn, bønder og almuen på landet.

Ved resolusjon 11. juni 1776 (WB II s. 681) bestemmes det at sivile betjenter ved militæretaten skal betale kopulasjonspenger.

Vielsespenger avskaffes ved forordning 12. september 1792 (For. 1792 s. 175).

Koppskatt

Ved ulike anledninger ble det på slutten av 1600-tallet og i 1711 utskrevet koppskatter. Koppskattene ble alltid skrevet ut sammen med andre påbud: *Kopp- og kvegskatt:* 16. desember 1682 (For. 1670-1683 s. 858-863), 25. oktober 1684 (For. 1683-1699 s. 149-153), 11. desember 1685 (For. 1683-1699 s. 243-247). *Kopp-, kveg- og ildstedskatt:* 17. januar 1688 (For. 1683-1699 s. 391-395), 5. februar 1689 (For. 1683-1699 s. 491-496), 15. februar 1690 (For. 1683-1699 s. 584-590). *Kopp-, hest- og ildstedskatt:* 2. april 1692 (For. 1683-1699 s. 787-793). *Kopp- hest-, ildsted-, rentepenger- og husleieskatt:* 1. desember 1699 (For. 1683-1699 s. 50-57), 1. juni 1711 (For. 1711 s. 38-45). *Atskillige ekstraordinære påbud:* 23. august 1743 (For. 1743 s. 68-78).

Utlikning 1682-1692: Koppskatten ble ifølge skattebrevene lagt på alle som ikke hørte til allmuen på landet. Siden skattebrevene gir en positiv oppregning av de gruppene som skulle skattlegges, framgår det implisitt at allmuen i byene også var unntatt. Koppskatten skulle betales med bestemte beløp pr. person i familien og tjenestefolk. Beløpene er gradert etter rang og stand. Satsene og hvilke grupper som skulle betale, kunne variere fra gang til gang. Høyeste sats var lagt på personer i rangen. Ved forordning 11. mars 1686 (For. 1683-1699 s. 261) trekkes utskrivningen av 11. desember 1685 tilbake.

Ved skattebrev 1. desember 1699 (For. 1699 s. 50-57), 1. juni 1711 (For. 1711 s. 38-45) og 23. august 1743 (For. 1743 s. 68-78) skrives det på nytt ut engangs koppskatt etter omtrent samme system som tidligere.

Kornlån (unnsetningsningskorn, kornstøtte, utfestingskorn)

I brev 3. mars 1741 (Akershus amt, kopibok 5) gir stiftamtmann Rappe i Akershus stift ordre om at man skal dele ut korn fra de militære magasinene på Akershus og i Fredrikstad til trengende. Allmuen skal gi forsikring om at de enten skal betale 64 skilling pr. tønne eller levere tilbake et tilsvarende kvantum senere. I brev 10. juni 1741 (Akershus amt, kopibok 5) og 14. mars 1742 (Akershus amt, kopibok 5) beordrer Rappe at man også skal dele ut korn som hadde blitt sendt opp fra Danmark.

Resolusjon 30. juli 1772 (RK, Rel.res.prot. 1772, nr. 73) bestemmer at myndighetene skal sende havre til Norge. Amtmennene skal kunne låne ut korn til allmuen, - også til husmenn og andre som ikke kunne stille sikkerhet i fast eiendom eller skaffe kausjonister.

Ved kongelig resolusjon 17. april 1799 (RK, Rel.res.prot. 1799, nr. 28) blir det bestemt at det mot kausjon kan lånes ut høy fra magasinene i Norge til allmuen. I resolusjon 15. februar 1799 (RK, Rel.res.prot. 1799, nr. 11) gis det tillatelse å utlevere havre mot kontant betaling eller kausjon. Videre tillates det å selge i små partier fra magasinene på Akershus, Fredrikshald og Fredrikstad.

Regjeringskommisjonen bestemte 18. mars 1808 (Regjeringskommisjonen, 1. ktr., Deliberasjonsprot. 2, s. 256b-258b) at en del av kornet i de militære magasiner skulle anvendes til privat bruk. De trengende måtte ha attestasjon fra presten og kausjon. I brev 17. september 1808 (Regjeringskommisjonen 1807-1810, 1. kontor, Korrespondanseprot. 2, s. 229b-231b) oppfordrer Regjeringskommisjonen landallmuen sønnafjells til å innlevere korn til de kongelige magasiner mot kontant betaling eller senere tilbakelevering in natura.

Krigsstyr 1712-1721 (dagskatt)

I perioden 1712-1721 ble det skrevet ut krigsstyr: 13. april 1712 (For. 1712 s. 11-12), 14. juni 1713 (For. 1713 s. 34-39), 19. mai 1714 (For. 1714 s. 29-34), 23. april 1715 (For. 1715 s. 29-32), 11. august 1716 (Statth. D Ia pk. 12, nr. 2952), 12. april 1717 (Statth. D Ib pk. 15), 26. april 1718 (For. 1718 s. 81-84), 19. desember 1718 (For. 1718 s. 154-157), 3. februar 1720 (for. 1720 s. 29-34), 10. januar 1721 (For. 1721 s. 8-13). Krigsstyren 1713 inngår som en del av skattebrev 14. juni 1713 om ekstraskatter. Utskrivingen 10. januar 1721 inngår som en del av ekstraskatten for dette året.

I skattebrevet 1712 er det sagt at skatten skal betales av alle. Videre er det presisert at det gjelder de i byene som har noen middel, bestilling, handel eller næring, samt allmuen på landet. Etter skattebrevet 1713 skal bøndene være fritatt. Ved reskript 28. juni 1713 (WB I s. 390) bestemmes det at soldatene i brigader Buddes regiment skal være fritatt da de er i kongens tjeneste. I skattebrevet 1714 presiseres det at allmuen er fritatt, men at unntaket ikke gjelder bondelensmenn og formuende bønder. Heretter blir det gjentatt at beskatningen skal omfatte alle personer med formue eller inntekt. Den videre spesifisering av hva som menes med dette varierer en del.

I skattebrevet for 1712 ble skatten opprinnelig skrevet ut til fire kvartaler. Etter kongelig befaling 31. oktober 1713 (Avskr.saml., bd. 111, nr. 21372, s. 333) ble krigsstyren 1712 redusert til tre kvartalers skatt, så sant skatteyteren hadde betalte hele skattebeløpet innen årets utgang. Geistligheten slapp med halv skatt. I 1713 skulle innbyggerne i byene og de kondisjonerte på landet betale for 2 kvartaler, mens allmuen skulle betale $\frac{1}{4}$ av takseringsbeløpet fra 1712. I 1714 og 1715 skulle kjøpstadsinnbyggere og kondisjonerte betale for tre kvartaler, mens formuende bønder skulle betale for to kvartaler. Fra og med 1716 sendte man (som nevnt i skattebrevene) opp årlige takseringer fra København som sier hvor mye som skal ytes av de enkelte byer, fogderier, geistligheten i de enkelte stift osv. Fordelingen innen de enkelte grupper skjer lokalt. Ved kongelig resolusjon 14. august 1715 ble det bestemt at sivile og militære betjenter skulle takseres særskilt (resolusjonen er ikke funnet). I skattebrevene er det store variasjoner fra år til år om hvem som skal få fritak fra eller moderasjon i skatten.

Krigsstyren ble opphevet ved forordning 17. februar 1722 (For. 1722 s. 37-38).

Københavns brann, se Brannstyr

Ny bygningsavgift

Forordning 8. august 1808 (For. 1808 s. 29-31) påbyr en ny bygningsavgift i Norge, utenom i Finnmark. Bygninger i byer, ladesteder og utliggersteder skal fra og med 1. januar 1808 og 8 år framover årlig yte 10 skilling av hver 100 riksdalers verdi. Fritatt er de bygninger som er fritatt for bygningsavgiften 1. oktober 1802 (For. 1802 s. 125-136) samt offentlige bygninger som er bebodd av embetsmenn mv. når disse har bolig som en del av embetsinntekt. Bygningenes verdi fastsettes ut fra takseringen i Brannkassa eller takseres etter bestemmelsene for Jordavgiften 1. oktober 1802. Den nye bygningsavgiften skal betales av eieren.

Ved forordning 6. juni 1811 (For. 1811 s. 124-128) godkjente kongen at Regjeringskommisjonen hadde utsatt innføringen av denne avgiften, og den ble nå opphevet. Men samtidig ble det bestemt at fra 1. juli 1811 skulle det av bygninger i byer, ladesteder og utliggersteder som svarte bygningsavgift etter bygningsavgiften 1802 inntil videre betales 16 skilling av hver 100 riksdalers verdi. Unntatt var bygninger fritatt etter bestemmelsene i forordning 1. oktober 1802 samt offentlige bygninger bebodd av tjenestemenn, betjenter og andre med bolig som del av embetsinntekt. Verdiansettelse, innkreving mv. skulle skje på samme måte som for Jordavgiften 1802. Ved forordning 9. juli 1813, § 13 (For. 1813 s. 313-319) ble den nye bygningsavgiften opphevet inntil videre.

Parykkskatt

Ved skattebrev 21. februar 1711 (For. 1711 s. 14-20) ble det blant annet pålagt en engangsskatt av parykker for menn og av fontanger, franske setter og topper for kvinner. Høyeste sats på 4 riksdaler skal betales av personer i rangen samt av fruer og jomfruer som er adelige eller har menn/foreldre som er i rangen. Av militærpersoner er det kun ned til rittmester og kaptein som skal betale. En mellomsats på 3 riksdaler skal betales av geistlige, kongelige betjenter, kjøpmenn i by og på landet som ikke er i rangen, samt av kvinner og

enker. Laveste sats har andre karer, tjenere, kvinner og enker som skal betale 1 eller 2 riksdaler avhengig av sin situasjon (tjenestepiker alltid 1 riksdaler). Fattige og gamle skal være fritatt.

Prinsessestyr

Prinsessestyr var en ekstraordinær skatt til dekning av utgifter til utstyr og medgift når en prinsesse skulle giftes bort.

I skattebrev 1. juli 1664 (1613 V s. 21-22) skrives det ut en prinsessestyr. Alle kjøpsteder skal betale en halv gang mer enn det de ellers betaler i kontribusjon. Verken borgermestrer og råd eller andre skal unntas. 1664 fritas kirke- og skolebetjenter som betaler egen kontingent til biskopen. I skattebrev 23. oktober 1667 (1613 V s. 95-96) og skattebrev 20. juli 1670 (1613 V s. 147-148) skrives prinsessestyr ut på samme måte som 1. juli 1664.

Ved skattebrev 31. mars 1680 (For. 1670-1683 s. 484-490) skrives det ut prinsessestyr: 1) Av alt jordegods etter satser utregnet etter skylda. 2) Av tiende, med ulike satser etter som tienden er "benådning", "pro officio" eller "tilforhandlet". 3) Av de i domkapitlene som har noe beneficium. 4) Av de som eier eller bruker sager som har spesialretter (for eksempel tiendefritak), samt av sag- og tømmerfogder og sagmestre med sine folk. 5) Av "alle benådninger" (for eksempel jordegods, møller, avgiftsfritak på gårder, tollfrihet etc.) skal det hver termin betales $\frac{1}{4}$ av benådningen. 6) Av sivile og militære betjenter. For en del embeter er det angitt personsatser, varierende fra 4 til 25 riksdaler. Ellers skal betjentene hver termin betale $\frac{1}{10}$ av sin gasje. Dette omfatter også forvaltere og forpaktere på utlagt offentlig gods og på setegårder. 7) Bergverksoffiserer og -betjenter pro persona. 8) Kjøpstedene skal gi en halv gang mer enn de gir i kontribusjon.

Ved skattebrev 4. november 1749 (For. 1749 s. 175-182) skrives det ut prinsessestyr: 1) Av alt jordegods etter satser utregnet etter skylda. 2) Av tiende 8 skilling pr. tønne hver termin. 3) Sivile og militære betjenter med gasje eller pensjon, med variabel proresentsats. 4) Betjenter uten gasje eller pensjon, men som er tildelt jordegods eller tiender, skal hver termin betale $\frac{1}{20}$ av inntektene. 5) Av domkapitler. 6) Brukere av tiendefrie sager og ulike yrkeskategorier, pro persona. Satsene varierer fra 1 til 15 riksdaler pr. person. 7) For sager med tiendefrihet skal det hver termin betales $\frac{1}{20}$ av foregående års eksportverdi. 8) Personer med benådninger i form av tollfrihet, tiendefrihet eller jordegods skal hver termin betale $\frac{1}{20}$ av benådningens verdi. 9) Personer med annen rang enn den som deres embede i seg selv medfører, og som ikke nyter gasje eller pensjon, skal betale pro persona. Satsene variere fra 25 til 100 riksdaler pr. termin, avhengig av rangklassen.

Proresentskatt, se $\frac{1}{4}$ % skatt, $\frac{1}{3}$ % avgift, $\frac{1}{2}$ % skatt og 1 % skatt, embetsskatt

Rangskatt, se *Ekstraskatt 31. oktober 1757*

Rangskatt (jfr. *Ekstraskatt 23. september 1762*)

Ved forordning 7. februar 1764 (For. 1764 s. 16-21) ble det innført en skatt av alle som var i rangen eller som hadde rang og gang med dem. Skatten skulle utliknes fra 1. april 1764.

Skatten var et fast beløp i året, avhengig av rangklasse. Enker skulle normalt betale halv sats i forhold til sin klasse. Fattige enker med offentlig pensjon under 100 riksdaler skulle føres i manntallet, men var fritatt fra å betale.

Ved skriv 19. mai 1764 (WB II s. 371) fikk offiserer stående på pensjon fritak fra å betale rangskatt hvis pensjonen var under 100 riksdaler i året. De skulle uansett føres i manntallene. Ved skriv 8. september 1764 (WB II s. 375) fikk offiserer på vartpenger fritak på samme vilkår. Ved kongelig resolusjon 21. februar 1787 (meddelt i skriv 17. mars 1787) (WB III s. 305) fikk de ved regimentene a la suite stående subalterne offiserer fritak fra rangskatt så lenge de ikke hadde gasje som virkelige offiserer.

Rangskatten ble opphevet for embetsmenn ved skatteloven 1. juli 1816, § 1-13 (Love 1815-1817, 1816 nr. 22) og helt tatt bort ved kongelig kunngjøring 17. oktober 1839 (Vogt 9 s. 402-404) med virkning fra 1. juli 1842.

Skoskatt

Ved skattebrev 21. februar 1711 (For. 1711 s. 14-20) skrives det ut en skoskatt. Skattebrevet påbyr en avgift på 6 skilling av hvert par sko som er laget i kjøpsteder og 3 skilling av hvert par som er laget på landet. Skatten skal betales av skomakerne.

Skjærbåtskatt (påbud) 25. oktober og 11. november 1709 og 7. november 1710

Skjærbåtskatten var kun ilagt byene. Hver by var pliktig til å bekoste et gitt antall båter til en pris av 200 riksdaler pr. båt. Utgiftene ble utlignet på byens innbyggere. Påbudet ble gitt av visestattholder Johan Vibe til noe ulikt tidspunkt: byene i det sønnafjelske i resolusjoner 25. oktober og 11. november 1709, byer i nordafjelske i resolusjon 7. november 1710.

Unnsetningskorn, se Kornlån

Verdslige betjenters gasje, se Embetsskatt (prosentsskatt)

Vognskatt

Skattebrev 21. februar 1711 (For. 1711 s. 14-20) påbyr en avgift på 20 riksdaler av karosser og andre vogner med dekke, og 4 riksdaler av karjoler. De som har flere vogner skal kun betale for en. Personer med lystbåt eller spilljakt med halvt båtdekk skal betale 4 riksdaler.

Skattebrev 23. august 1743 (For. 1743 s. 68-78) påbyr avgift på 20 riksdaler av alle i byer og på landet som har karosser eller andre vogner med helt eller halvt dekke. De som har flere vogner skal kun betale for en. For karjoler betales 10 riksdaler, men eieren er fritatt hvis han betaler skatt for karosser. For karosser uten dekke og hyrevogner skal det betales 10 riksdaler (5 riksdaler ved bortleie) og for portechaise 5 riksdaler (2 riksdaler ved bortleie). For lystbåt og spilljakt med halvt fordekk betales 10 riksdaler.